

Mg. iur. Daira Sergejeva
Zvērināta advokāta palīdzē

Noziedzīgi iegūtas mantas institūta tiesiskais regulējums Latvijas Republikas starpkaru periodā

Legal regulation of the institute of criminally acquired property during the interwar period in the Republic of Latvia

Summary

This article provides an insight into the basic principle of the Institute of Criminally Acquired Property during the interwar period in the Republic of Latvia. It is important to mention that nowadays, until the amendments of March 4, 2021 to Section 360 of the Criminal Procedure Law was adopted, if criminally acquired property has been found on a third person and criminally acquired property has been returned to the owner or lawful possessor thereof, a third person was only entitled to compensation. On the other hand, upon the entry into force of the amendments to Section 360 of the Criminal Procedure Law, a third person, similarly to the interwar period, in exceptional cases also has the right to property that has been recognized as criminally acquired.

Atslēgvārdi: starpkaru periods, noziedzīgi iegūta manta, noziedzīgi iegūtas mantas institūts, pamatprincips.

Keywords: interwar period, criminally obtained property, institute of criminally obtained property, basic principle.

Noziedzīgi iegūtas mantas institūta pamati starpkaru periodā Latvijas Republikā

Noziedzīgi iegūtas mantas institūts, kāds tas pastāvēja Krievijas impērijā, saglabāja savu kontinuitāti Latvijas Republikā starpkaru periodā. Nule kā minēto pamato gan Latvijas Republikas Kriminālā un Civilā Kasācijas departamenta pievienošanās Krievijas impērijas Valdošā senāta (pirmsreformu krievu val. Правительство́ующий сенатъ Росси́йской имперіи) spriedumos paustajām atziņām, gan arī noziedzīgi iegūtas mantas institūta regulējošo tiesību normu tieša pārņemšana nacionālajās tiesībās.¹

¹ Sergejeva D. Noziedzīgi iegūtas mantas institūta izpratne starpkaru periodā. Jurista vārds, 2021. gada 2. marts, Nr. 09 (1171), 116.–117. lpp.

Latvijas Republikā 1918. gada 6. decembrī tika pieņemts «Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību», kas cita starpā noteica, ka

«Latvijas tiesas un ar viņām saistītās iestādes darbojas pēc tiem vietējiem un Krievijas likumiem, kādi priekš Latvijas bija spēkā līdz 24. oktobrim 1917. gadā»².

Pamatojoties uz minēto, arī turpmāk Latvijas Republikā³ bija piemērojams 1903. gada 22. marta Sodu likumu krājums (pirmsreformu krievu val. Высочайше утвержденное Уголовное Уложение)⁴ un 1864. gada 20. novembra Krievijas kriminālprocesa nolikums (pirmsreformu krievu val. Высочайше утвержденный Уставъ уголовного судопроизводства)⁵. Turklāt gadu vēlāk 1919. gada 5. decembra sēdē Latvijas Tautas padome pieņēma likumu par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā.⁶

Lai gan starpkaru periodā Tieslietu ministrijas un Saeimas kodifikācijas nodaļas izstrādāja un vēlāk arī izdeva Latvijas Republikas Kriminālprocesa likumu un Sodu likumu, ar ko spēku zaudēja 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikums un 1903. gada 22. marta Sodu likums, tiesību normas, kas regulēja noziedzīgi iegūtas mantas institūtu, bija palikušas saturiski nemainīgas, proti, tika veikts tikai šo normu tulkojums no 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikuma un 1903. gada 22. marta Sodu likuma krājuma.⁷

Tādējādi par Latvijas Republikas starpkaru perioda noziedzīgi iegūtas mantas institūta pamatiem noteikti var uzskatīt tieši Krievijas impērijas 1903. gada 22. marta Sodu likuma krājumu un 1864. gada 20. novembra Krievijas impērijas Kriminālprocesa nolikumu, kā arī Krievijas impērijas Valdošā senāta spriedumos iekļautās juridiskās atziņas.

² **Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību** (Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību). Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918. gada 14. decembris, Nr. 1.

³ 1918. gada 6. decembra «Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību» noteica, ka «Latgalē pagaidām atjaunojamas Krievijas Pagaidu Valdības ievestās tiesas un pieņemami tie likumi, kuri bija spēkā Krievijas Pagaidu Valdības laikā». 1920. gada 15. martā Tautas padome izsludināja likumprojektu par 1903. gada Sodu likumu ieviešanu arī Latgalē. Sk.: Valdības Vēstnesis, 1920. gada 16. marts., Nr. 62.

⁴ Высочайше утвержденное Уголовное Уложение. 22.03.1903, № 22704. ВЪ: Полное собрание законовъ Россійской имперіи. Собрание третье. Томъ XXXIX. Отдѣленіе первое. 1903, № 22360–23838. Санктпетербургъ: Типографія II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1905, с. 175–274.

⁵ Высочайше утвержденный Уставъ уголовного судопроизводства. 20.11.1864, № 41476. ВЪ: Полное собрание законовъ Россійской имперіи. Собрание второе. Томъ XXXIX. Отдѣленіе второе. 1864, № 41319–41641. Санктпетербургъ: Типографія II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1867, с. 215–306.

⁶ Latvijas Tautas padomes pirmās sesijas piektās sēdes 1918. gada 6. decembra stenogramma (**Latvijas Tautas Padomes 1. sēdzes 5. sēde**). Latvijas Tautas padomes sēdes, 19.11.1918., Nr. 1.

⁷ Sk., piemēram: Законъ о согласованіи Судебныхъ Уставовъ съ Новымъ Уголовнымъ Уложениемъ 1933 г. Вѣстникъ русскаго юридическаго общѣства: законъ и судъ, 1933, № 7 (37). Книга: Вѣстникъ русскаго юридическаго общѣства: законъ и судъ. 1929–1938. Томъ III. 1933. Рига: Факсимильное издание, 2000, с. 751–752.

Noziedzīgi iegūtas mantas jēdziens un noziedzīgi iegūtas mantas institūta pamatprincipi

Atbilstoši Krievijas impērijas Valdošā senāta spriedumos paustajām atziņām⁸, kam pilnībā pievienojās arī Latvijas Senāts starpkaru periodā, par noziedzīgi iegūtu tika uzskatīta tikai tāda manta, kas tieši bija iegūta noziedzīgā nodarījuma rezultātā. Latvijas Senāta Kriminālais Kasācijas departaments skaidroja, ka

«[a]tziņt par iegūtu ar noziedzīgu nodarījumu var tikai tādu lietu, kura ar šo nodarījumu izņemta no viņa saimnieka faktiskās valdīšanas»⁹.

Par iegūtām ar noziedzīgu nodarījumu atzina tikai tādas lietas,

«kuras piesavinātas, atņemtas un vispār iegūtas ar noziegumu»¹⁰.

Pie šādām lietām tika pieskaitīti arī prettiesiski saņemtie materiālie labumi, kukuļi, kā arī, neievērojot noteikto kārtību (bez atļaujas), vāktie ziedojumi.¹¹ Jāpiebilst, ka materiālie labumi, kukuļi un prettiesiski vāktie ziedojumi pamatā bija pakļauti konfiskācijai, taču, ja materiālie labumi, kukuļi tika iegūti izspiešanas rezultātā, tie bija atdodami tam, no kā tie izspiesti.¹² Savukārt, ja apsūdzētajam, vācot ziedojumus, nebija ļauna nolūka – ziedojumu vākšanas mērķis bija patiess, tad ziedojumi tika nodoti tam, kam tie tika vākti.

Pamatprincips paredzēja, ka ar noziegumu iegūtas mantas ir pakļautas atgriešanai cietušajam neatkarīgi no tā, vai šīs mantas bija izņemtas no personas, kas ar tiesas spriedumu tika atzīta par vainīgu, vai – no personas, kas absolūti nav saistīta ar noziegumu, kura rezultātā manta tika izņemta no saimnieka faktiskās valdīšanas.¹³ Šāda nostāja bija arī tiesām, skatot civiltiesiskus strīdus par mantu, kas cietušajam atņemta ar noziedzīgu nodarījumu, proti,

«[t]āda manta pie paša nozieguma atklāšanas resp. mantas atrašanas ir neatliekami tūlī atdodama īpašniekam, neskatoties uz to, kura rokās manta atradusies atņemšanas brīdī – pie paša noziedznieka resp[ektīvi] tā dalībnieka vai pie trešās personas, kura noziegumā nav nekādu dalību ņēmusi. Tas ir

⁸ Рѣшенія Общаго Собранія Кассационныхъ съ участіемъ Перваго и Второго Департаментовъ Правительствующаго Сената. 1910. Санктпетербургъ: Общественная Польза, 1911, с. 77–81.

⁹ Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas departamenta 1927. gada 30. septembra spriedums Nr. 155 Vaškeviča lietā. Avots: Kamradziuss F. Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas Departamenta spriedumu tēžu pilnīgs kopoījums. Aptveŗ laikmetu no 1919. g. līdz 1928. g. 31. decembrim. Rīga: autora izdevums, 1928, 687. lpp.

¹⁰ Kamradziuss F. Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas Departamenta spriedumu tēžu pilnīgs kopoījums. Aptveŗ laikmetu no 1919. g. līdz 1928. g. 31. decembrim. Rīga: autora izdevums, 1928, 738. lpp.

¹¹ Skat. sīk.: 1903. gada 22.marta Sodu likuma krājuma 277. pants un 661. pants, kā arī Latvijas Republikas 1933. gada 24. aprīļa Sodu likuma 137. pants, 299. pants, 569. pants.

¹² Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1937. gada 26. februāra spriedums Nr. 1 lietā Jāņa Kļaviņa prasībā pret Vili Leinertu. Avots: Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. [gada] spriedumi.

¹³ Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas departamenta 1924. gada 14. novembra lēmums Nr. 1211 Valmaņa-Krūmiņa lietā. Avots: Kamradziuss F. 1928, 738. lpp.

viscaur un vispār atzīts un pieņemts tiesisks princips»¹⁴.

Turklāt tiesām bija pienākums atgriezt cietušajam ar noziegumu atņemtās mantas arī apsūdzētā attaisnošanas vai lietas izbeigšanas vainīgā nenoskaidrošanas vai pierādījumu nepietiekamības dēļ gadījumos,¹⁵ ievērojot vienu priekšnosacījumu – nodarījums, kā rezultātā manta tika atņemta, atzīts par noziedzīgu.¹⁶ Savukārt, ja

«apsūdzētā darbībā tiesa neatrod nozieguma pazīmi, atņemtās mantas nododamas atpakaļ personai, no kuras tās atņemtas».¹⁷

Taču jāuzsver, ka 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikuma 778. pants, attiecīgi arī 1939. gada Kriminālprocesa likuma¹⁸ 790. pants paredzēja izņēmumu no vispārējās kārtības, proti, ja uz noziedzīgā nodarījuma rezultātā iegūto lietu pretendēja kāda cita persona, tad jautājums bija risināms civiltiesiskā kārtā.

Latvijas Republikas Kriminālais Kasācijas departaments norādīja, ka

«visos gadījumos, kad pie krimināllietas iztiesāšanas figurējuši tādi lietiski pierādījumi, vai citi priekšmeti, kas iegūti caur tādu nodarījumu vai sakarā ar noziedzīgo nodarījumu, tiesai ex officio jātaisā lēmums par tiem, likvidējot līdz ar to noziedzīgā nodarījuma sekas. Izņēmumu no šā nosacījuma paredz vienīgi Kriminālproc[esa] [L]ik[uma] 790. pants, kas nosaka, ka gadījumos, ja uz lietām, kas iegūtas ar noziedzīgu nodarījumu, pretendē kāda trešā persona, tad tiesa ļauj strīdniekiem noskaidrot savas tiesības civiltiesāšanas kārtībā. [L]ikums nešķiro noziedzīgus nodarījumus, bet runā vispārīgi par lietām, kas iegūtas ar noziedzīgu nodarījumu, kāds tas arī nebūtu»¹⁹.

Tādējādi saskaņā ar pamatprincipu mantas, kas cietušajam tika atņemtas ar noziegumu, tika atdotas krimināllietas ietvaros, ja nebija šaubu par paša nodarījuma noziedzīgumu un par personas tiesībām uz mantu. Pretējā gadījumā strīds par tiesībām uz mantu tika risināts civiltiesiskā kārtā.

Būtiski aplūkot tiesas nostāju, risinot jautājumus, kas saistīti ar noziedzīgi iegūtu mantu, civiltiesiskā

¹⁴ Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1921. gada 15. jūnija spriedums Nr. 29 Jāņa Pugas prasībā pret Miķeli Priedi lietā. Avots: Senāta Civilā Kasācijas Departamenta spriedumi: 1921.–1922. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 5/6, 71.–72. lpp.

¹⁵ Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas departamenta 1921. gada 22. decembra sprieduma Nr. 476 Gūtmaņa lietā. Avots: Kamradziuss F. 1928, 686. lpp.

¹⁶ Рѣшения Общаго Собрания Кассационныхъ. 1911, с. 77–81.

¹⁷ Lēmums Nr. 1211 Valmaņa-Krūmiņa lietā. Avots: Kamradziuss F. 1928, 738. lpp.
Sal.: Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas departamenta 1928. gada 20. jūnija lēmums Nr. 113 Vasariņa u. c. lietā. Avots: Kamradziuss F. 1928, 739.–740. lpp.

¹⁸ Kriminālprocesa likums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939.

¹⁹ Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas departamenta 1933. gada 20. maija spriedums Nr. 349 Vītoļiņa lietā. Avots: Kamradziuss F. Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas Departamenta spriedumu tēžu pilnīgs kopoījums. Aptveŗ laikmetu no 1931. g. 15. septembrā līdz 1935. g. 15. septembrim. Rīga: autora izdevums, 1935, 83. lpp.

kārtā.

Noziedzīgi iegūtas mantas institūta civiltiesiskie aspekti starpkaru periodā Latvijas Republikā

«Kustamas mantas īpašniekam nav tiesības to atprasīt no trešajām personām, ja tāda viņa manta pārgājusi svešās rokās, kaut arī bez viņa gribas, bet ne zādzības, krāpšanas vai citādā kriminālnoziedzības ceļā.»²⁰

Taču jāuzsver, ka ne katra noziedzīgā nodarījuma rezultātā cietušajam atņemtā manta vienmēr bija pēdējam atgriežama.

Piemēram, izšķirot jautājumu,

«vai īpašniekam, ja viņš kādu savu kustamu lietu izīrējis un īrnieks to atsavinājis, ir tiesības šo lietu atprasīt no trešās personas»,

Latvijas Senāta Civilās Kasācijas departaments nosprieda noraidoši. Saskaņā ar 1864. gada Civillikuma 923. panta nosacījumiem

«[ī]pašuma prasībai nav vietas, kad kustamu mantu, ko tās īpašnieks labprātīgi uzticēja svešai personai, dodot [to] aizdevumā, glabājumā, ķīlā vai citā veidā, šī svešā persona nodos trešajai personai valdījumā. Šajā gadījumā ir pieļaujams vien personisks prasījums pret to, kuram īpašnieks uzticēja savu mantu, taču nebūt ne pret trešo personu, labticīgu valdītāju»²¹.

Tādējādi īpašuma tiesību prasība nav vēršama pret trešo personu – lietas labticīgu ieguvēju –, ja pēdējais to ieguva īpašumā no tādas personas, kurai šo lietu tās īpašnieks labprātīgi uzticēja, vai – no cita labticīga priekšgājēja.²²

Tomēr minētajā gadījumā, lai īpašnieks zaudētu īpašuma prasības tiesību, kumulatīvi ir jāizpildās trīs nosacījumiem:

«1) kustamas mantas īpašniekam n[epieciešams] to labticīgi uzticēt svešai personai, kurai
2) nepieciešams nodot mantu trešās personas valdījumā, un 3) šī trešā persona, saņemot mantu valdījumā, atrodas labā ticībā»²³.

²⁰ Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1921. gada 24. februāra spriedums Nr. 12 Leokadijas Visockajas prasībā pret Ņikitu Daņilovu lietā. Avots: Senāta Civilā Kasācijas Departamenta spriedumi: 1921.–1922., 17. lpp.

²¹ Буковский В. Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Прибалтійскихъ. Съ продолженіемъ 1912–1914 г. г. и съ разьясненіями. Томъ I. Рига: Типографія Г. Гемпель, 1914, с. 391.

²² Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1938. gada 29. septembra spriedums Nr. 85 lietā Venceļa Klīnslinga prasībā pret Jāni Bērziņu. Avots: Valdības Vēstnesis, 16.08.1939., Nr. 183, 87.–94. lpp.

²³ Буковский В. Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Прибалтійскихъ. Съ продолженіемъ 1912–1914 г. г. и съ разьясненіями. Томъ I. Рига: Типографія Г. Гемпель, 1914, с. 391.

Iztrūkstot kaut vienam no šiem nosacījumiem, mantas sākotnējais īpašnieks saglāba īpašuma prasības tiesību, kā tas, piemēram, būtu gadījumos, kad manta, kas atrastos pie trešās personas, būtu nolaupta no mantas sākotnējā īpašnieka.

Neraugoties uz to, ka svešas kustamas mantas piesavināšanās ir krimināli sodāma noziedzīga darbība, kā rezultātā cietušais zaudē mantu, tā netiek atdota cietušajam, atņemot to labticīgam mantas ieguvējam. Cita starpā arī Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas departamenta spriedumos Latvijas Senāta Civilais Kasācijas departaments uzsvēra, ka

«tas vien, ka pēc krimināllikumiem noziedzīgā ceļā iegūta lieta atdodama viņas agrākam saimniekam, neizšķir jautājumu, kam uz šo lietu pieder īpašuma tiesības»²⁴.

Ņemot vērā minēto, pamatoti var izdarīt secinājumu, ka trešās personas *bona fide*²⁵ iegūtās īpašuma tiesības uz šādu citas personas piesavinātu mantu ir pasargātas arī no mantas sākotnējā īpašnieka īpašuma tiesību prasības. Taču šajā kopsakarā jāņem vērā Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta norādītais, ka trešajai personai ir pienākums pierādīt, ka tā *bona fide* ieguva mantu no personas, kurai tā tika uzticēta, vai ka

«priekšgājēji – nepārtrauktā rindā – *bona fide* no uzglabātāja strīdū esošo mantu *bona fide* ieguvuši»²⁶.

Saskaņā ar pamatprincipu – noziedzīgā ceļā atņemta manta atdodama agrākajam saimniekam – to norādīja arī Latvijas Senāta Civilais Kasācijas departaments, trešā persona – labticīgs mantas ieguvējs – nevar iegūt uz šādu mantu īpašuma tiesības,²⁷ tomēr starpkaru periodā pastāvēja izņēmumi, kas paredzēja atkāpes no pamatprincipa. Minēto skaidri arī iezīmē Latvijas Senāta Kriminālā Kasācijas departamenta spriedumos paustās atziņas, piemēram,

«atzīstot no E. V. vārda izgatavotu ģenerālpilnvaru par viltotu, Tiesu palāta līdz ar to atzinusi par nederīgām uz šās pilnvaras pamata izdotās apakšpilnvaras. Bet ņemot vērā, ka, noslēdzot darījumus ar tiesājamo V., kurš formāli rīkojies pilnvaras robežās, viņa kontrahenti rīkojušies *bona fide*, Tiesu palāta [...] atstājusi šām personām noskaidrot savas tiesības, izrietošas no obligāciju izdošanas fakta un līgumiem, civiltiesā»²⁸.

²⁴ Spriedums Nr. 85 lietā Venceļa Klīnslinga prasībā pret Jāni Bērziņu. Avots: Valdības Vēstnesis, Nr. 183, 87.–94. lpp.

²⁵ *Bona fide* (latīņu val.) – uzticoties, vaļsirdīgi, neviltoti, pēc labākas sirdsapziņas, bez jebkādiem blakusnodomiem, labticīgi.

²⁶ Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1922. gada 18. decembra spriedums Nr. 90 lietā Richarda Faltaņa prasībā pret Pēteri Roptaļu. Avots: Senāta Civilā Kasācijas Departamenta spriedumi: 1922. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1927, Nr. 2/3, 219.–220. lpp.

²⁷ Spriedums Nr. 29 Jāņa Pugas prasībā pret Miķeli Priedi lietā. Avots: Senāta Civilā Kasācijas Departamenta spriedumi: 1921.–1922., 70.–71. lpp.

²⁸ Spriedums Nr. 349 Vītoļiņa lietā. Avots: Kamradziuss F. 1935, 82.–83. lpp.

Kopsavilkums

1. Noziedzīgi iegūtas mantas institūts, kāds tas pastāvēja Krievijas impērijā, saglabāja savu kontinuitāti Latvijas Republikā starpkaru periodā.
2. Par Latvijas Republikas starpkaru perioda noziedzīgi iegūtas mantas institūta pamatiem var uzskatīt Krievijas impērijas 1903. gada 22. marta Sodu likuma krājumu, 1864. gada 20. novembra Krievijas impērijas Kriminālprocesa nolikumu un Krievijas impērijas Valdošā senāta spriedumos atzītās juridiskās atziņas.
3. Pamatprincips paredz vienmēr noziedzīgā ceļā atņemtu mantu atdot atpakaļ tās sākotnējam saimniekam, tostarp arī gadījumos, kad mantas sākotnējais saimnieks šādu lūgumu tiesai nebija pieteicis, vai arī – kriminālprocesa izbeigšanas gadījumā, ja apsūdzētais tika attaisnots vai noziedzīgajā nodarījumā vainojamā persona nemaz netika noskaidrota.
4. Priekšnoteikums noziedzīgā ceļā atņemtas mantas atgriešanai tās sākotnējam saimniekam bija paša nodarījuma, kā rezultātā mana tikusi atņemta, atzīšana par noziedzīgu.
5. Gadījumos, kad uz lietām, kas iegūtas ar noziedzīgu nodarījumu, pretendēja kāda trešā persona, strīds tika skatīts civiltiesāšanās kārtībā.
6. Lai gan arī civiltiesas ievēroja tos pašus principus, uz kuriem savos spriedumos atsaucās krimināltiesas, risinot jautājumus, kas skar noziedzīgā ceļā iegūtu mantu, pastāvēja izņēmuma gadījumi, kad trešās personas īpašuma tiesības uz šādu mantu tika atzītas.